

ФОРМУВАННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

FORMATION OF VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATION MEANS OF FUTURE TEACHERS

У статті розкрито шляхи формування вербальних і невербальних засобів спілкування у майбутніх учителів фізичної культури для роботи в закладах загальної середньої освіти, у тому числі з класами інклюзивного навчання. Зазначено, що в умовах воєнного стану набуває особливостей психологічний супровід всіх учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим пропонується вчителям початкових класів, практичним психологам, соціальним педагогам (в закладах освіти, де вони є), проводити мотиваційні п'ятихвилинні «ранкові зустрічі», у тому числі психологічні хвилинки для учнів усіх вікових категорій (залежно від форми навчання онлайн чи в реальному часі). З'ясовано, що дистанційне навчання вимагає нових підходів у побудові процесу спілкування між суб'єктами освітнього процесу. Вагомого значення надається належному рівню міжособистісної комунікації, володінню культурою мовлення, застосуванню вербальних та невербальних засобів спілкування, враховуючи її специфіку роботи з учнями з особливими освітніми потребами. Проаналізовано наукові розвідки з означеної проблеми, опрацьовано довідкову літературу, встановлено, що вербальне спілкування – процес передавання інформації за допомогою мови; невербальне спілкування розглядається, як процес передавання інформації з використанням різних немовних знакових систем (міміки, жестів). У процесі професійної діяльності визначено шляхи формування вербальних і невербальних засобів спілкування майбутніх фахівців. Зосереджено увагу на тому, що формування у студентів культури усного професійного спілкування починається із взірця мовлення науково-педагогічного працівника у процесі проведення лекційно-практичних занять. Серед прийомів формування культури спілкування виокремлено такі, як: візуалізація окремих фрагментів уроку фізичної культури у закладі загальної середньої освіти, педагогічні мовленнєві диктанти, комунікативні тренінги, «навчання в русі» за методикою О.Дубогай, аналіз педагогічних ситуацій. Зазначено, що випускник-педагог по завершенню навчання є справжнім професіоналом своєї справи, що на належному рівні володіє комунікативною компетентністю.

Ключові слова: вербальні, невербальні засоби спілкування, освітній процес, спеціальна освіта, вчитель фізичної культури.

The article reveals the ways of formation of verbal and non-verbal means of communication of future physical education teachers who are to work in general secondary education institutions, including inclusive education classes. It is noted that under the conditions of martial law the psychological support of all participants of the educational process acquires special features. In this regard, it is suggested that primary school teachers, practical psychologists, social educators (in educational institutions, where they exist), hold motivational five-minute "morning meetings", including psychological minutes for students of all ages (depending on the form whether it is learning online or in real time). It was found out that distance learning requires new approaches in building the process of communication between the subjects of the educational process. Significant importance is attached to the proper level of interpersonal communication, mastery of speech culture, and the usage of verbal and non-verbal means of communication, taking into account the specifics of working with students with special educational needs. The scientific researches on the specified problem were analyzed, the reference literature was studied, it was also established that verbal communication is the process of transfer of the information by means of language; non-verbal communication is seen as a process of transmitting information using various non-verbal sign systems (facial expressions, gestures). In the process of professional activity the ways of formation of verbal and non-verbal means of communication of future specialists were determined. Attention is focused on the fact that the formation of students' culture of oral professional communication begins with the pattern of speech of the researcher in the process of conducting lectures and practical classes. Among the methods of forming communication culture are: visualization of individual fragments of physical education lessons in general secondary education, pedagogical speech dictations, communicative trainings, "learning in motion" according to O. Dubogai, and analysis of pedagogical situations. It is noted that the graduate teacher is a true professional in his field and has the appropriate level of communicative competence.

Key words: verbal, non-verbal communication means, educational process, special education, physical education teacher.

УДК 376:37.06+316.772.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/46.13>

Хома Т.В.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри
фізичного виховання
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Організація освітнього процесу в сучасних умовах вимагає сформованості у майбутніх педагогів професійної компетентності, застосування ними сучасних педагогічних технологій, постійного самовдосконалення, креативного підходу та адаптації до змін, викликаних реалізацією Концепції «Нова українська школа». «В умовах воєнного стану набуває особливостей психологічний супровід всіх учасників освітнього процесу. Пропонуємо

вчителям початкових класів, практичним психологам, соціальним педагогам (в закладах освіти, де вони є), проводити мотиваційні п'ятихвилинні «ранкові зустрічі», у тому числі психологічні хвилинки для учнів усіх вікових категорій (залежно від форми навчання онлайн чи в реальному часі)» [6].

Дистанційне навчання вимагає нових підходів у побудові процесу спілкування між суб'єктами освітнього процесу. Вагомого значення надається належному рівню міжособистісної комунікації,

володінню культурою мовлення, застосуванню вербальних та невербальних засобів спілкування, враховуючи й специфіку роботи з учнями з особливими освітніми потребами (далі ООП). Правильний вибір системи комунікації істотно полегшить перебування таких здобувачів освіти в соціумі, а також стимулюватиме їх мовленнєвий процес. У зв'язку з цим проблема формування вербальних та невербальних засобів комунікації у майбутніх педагогів відзначається актуальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного спілкування висвітлена у працях С. Довбенко, Л. Крившенко, Н. Щекотиліної, Г. Кондрацької та інших. Відтак, С. Довбенко підкреслює, що «володіння засобами невербальної комунікації сприяє досягненню зовнішньої виразності педагога, який повинен навчитися диференціювати й адекватно інтерпретувати невербальну поведінку учнів, розвивати вміння «читати за обличчям», розуміти мову тіла, час, простір у спілкуванні; прагнути розвивати, розширювати діапазон засобів спілкування шляхом тренувальних вправ (розвиток постави, ходи, міміки, організація простору, візуального контакту) і самоконтролю зовнішньої техніки; домагатися того, щоб використання зовнішньої педагогічної техніки було органічно пов'язане з внутрішнім переживанням як логічне продовження педагогічного завдання, думок та почуттів» [1, с. 40].

Н. Щекотиліна [8] фокусує дослідницьку увагу на підготовці майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії і визначає цей педагогічний процес структурним компонентом цілісної професійної підготовки майбутнього педагога, спрямований на усвідомлення майбутніми учителями важливості та необхідності створення безбар'єрного здоров'язбережувального середовища у майбутній професії, формування знань, умінь і навичок індивідуалізації та диференціації у фізичному вихованні дітей з особливими освітніми потребами та розвиток якостей, що сприятимуть успішності реалізації вчителем індивідуального підходу у фізичному вихованні школярів з урахуванням принципів ідеології інклюзії.

Проблема щодо комунікації з учнями з ООП сьогодні є актуальною і вкрай важливою для команди супроводу. М. Чайка, Г. Усатенко, О. Кривоногова акцентують увагу на застосуванні альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами. За визначенням, «альтернативна і додаткова комунікація (АДК) англ. – *alternative and augmentative communication*) – це набір інструментів і стратегій, які використовує людина, щоб виконувати щоденні завдання спілкування. Включає в себе різні засоби для спілкування, спеціальні методики і системи комунікації» [7, с. 7]. Комунікація має різні форми, такі як мовлення, погляд, текст, вираз обличчя, дотик, рухи тіла та жести, жестова мова, символи, малюнки, використання пристроїв для генерації мовлення тощо

[там же, с. 14]. Таким чином, мова йде про застосування у практиці роботи педагогів вербальних та невербальних засобів спілкування, що вимагає якісної підготовки здобувачів вищої освіти.

У контексті аналізу наукових джерел ключовим моментом для нашої наукової розвідки є підготовка фахівців фізичного виховання, у яких сформована професійна компетентність для роботи у закладах загальної середньої освіти, у тому числі з інклюзивними класами.

Мета дослідження. З'ясувати шляхи формування вербальних і невербальних засобів спілкування у майбутніх учителів фізичної культури для роботи в закладах загальної середньої освіти, у тому числі з класами інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз довідкової літератури дав змогу визначити зміст ключових дефініцій: «вербальне спілкування – процес передавання інформації за допомогою мови» [3, с. 11]; невербальне спілкування розглядається, як «процес передавання інформації з використанням різних немовних знакових систем (міміки, жестів)». [там же, с. 27]. «У процесі взаємодії вербальні й невербальні засоби можуть підсилювати або послаблювати дію один на одного. Мова невербального спілкування є мовою не лише жестів, а й почуттів. Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів: погляди, міміку, пози, жести тощо. Спілкуючись з учнями, учитель значну частину інформації відносно їх емоційного стану, намірів, стосунків до чого-небудь отримує не зі слів учнів, а з жестів, міміки, інтонації, пози, погляду, манери слухати» [4].

Визначення шляхів формування вербальних і невербальних засобів спілкування майбутніх фахівців досліджувалися нами у процесі професійної діяльності. На початковому етапі велось спостереження за культурою мовлення здобувачів вищої освіти, використання ними професійної лексики. З'ясовано, що в мовленні мають місце діалектизми, повторення слів, порушення орфоепічних норм, стилістичної сполучуваності слів. Безперечно, культура мовлення фахівця формується у певній системі в процесі реалізації Освітньо-професійної програми за спеціальністю. Відтак, кожна із них передбачає розвиток складових професійної компетентності – інтегральної, загальних та спеціальних. Якраз загальні компетентності у зв'язку з іншими формують компетентність – оволодіння державною мовою в усній та писемній формах. Особливо зосереджуємо увагу на тому, що формування у студентів культури усного професійного спілкування починається із взірця мовлення науково-педагогічного працівника у процесі проведення лекційно-практичних занять. У першу чергу ставимо вимоги до дотримання орфоепічних й акцентуаційних норм. На території Закарпаття в окремих комунікантів спостерігаються помилки у вимові звуків [ч ш шч], звукосполучень (-ться, -шся), числівників (шістсот, шістнадцять та інші), наголошуванні слів тощо. Проте не залишаємо

поза увагою невербальні засоби спілкування. Вони налаштовують суб'єктів спілкування на емоційний стан, довіру, повагу, толерантність.

У процесі науково-педагогічної діяльності ми зосередили увагу не тільки на теоретичному аспекті викладу теми лекцій, але вправлялися в дотриманні ознак культури усного мовлення на практичних заняттях. Теоретичні й практичні засади вироблення ознак культури мовлення визначені у наукових розробках Н. Бабич [5]. Дистанційне навчання, інформаційний суспільний простір вимагають від педагога умінь швидко сприймати будь-яку форму мовлення, виокремлювати необхідну інформацію, створювати монологи, вести діалоги. Серед прийомів формування культури спілкування нами зосереджувалася увага на таких:

– візуалізація окремих фрагментів уроку фізичної культури у закладі загальної середньої освіти; спостереження за роботою асистента вчителя під час проведення інших уроків із застосуванням руханок та дозвіллям дітей на перерві;

– педагогічні мовленнєві диктанти. Викладач називає терміни, студенти трактують формулювання й визначають етап уроку їх застосування. Важливо у такій роботі використовувати педагогічні словники;

– комунікативні тренінги на різну тематику, з-поміж якої такі: «Я-самопрезентація», «Життєва піраміда», що вимагають побудови студентами зв'язної розповіді про себе, власні спортивні досягнення, результати проходження різних видів практик. Означений вид роботи сприяє удосконаленню культури мовлення, встановленню довірливих відносин, формуванню позитивних емоційних контактів між учасниками тренінгу. Зазначимо, що у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами учителю вкрай важливо встановити дружні відносини, захопити займатись руховою активністю, відчувати себе в єдності з колективом.

– «Навчання в русі» за методикою О.Дубогай [2, с. 69]. «Сутністю моделі «навчання в русі» є загальноіснуюча особливість пояснення нового навчального матеріалу на завершальній частині уроку, на якій, як правило, на фоні розумової втоми дітей спостерігається низький розумовий і руховий рівні активності... Для поліпшення ефекту впливу рухів як на просторове запам'ятовування навчального матеріалу, так і для зняття втоми з верхньогрудного відділу хребта як засобу профілактики та своєчасної корекції порушень постави, учитель пропонує дітям намалювати в просторі одночасно обома плечовими точками не тільки окремі слова чи математичні приклади, але й геометричні фігури. Крім того, у вигляді домашніх завдань учитель може рекомендувати дітям повторювати засвоєння нової навчальної інформації й під час приготування уроків удома, пропонувати виконувати рухи батькам, братиками або сестричками, що сприятиме отриманню емоційних та соціальних навичок,

оскільки навчання – це не тільки сидіння за партою й стояння біля дошки, це й веселе проведення часу разом із родиною». Означена методика є актуальною, позаяк може застосовуватися у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами;

– аналіз педагогічних ситуацій. На практичних заняттях студенти аналізують важливість застосування міміки, жестів у роботі педагога та створюють власні проєкти з цієї проблеми.

Можемо ствердно сказати, що випускник-педагог по завершенню навчання є справжнім професіоналом своєї справи, що на належному рівні володіє комунікативною компетентністю.

Висновки. Нами розкрито шляхи формування вербальних та невербальних засобів спілкування у майбутніх учителів фізичної культури, що є вкрай важливими для роботи в закладах загальної середньої освіти, у тому числі з класами інклюзивного навчання, запропоновано окремі прийоми удосконалення комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довбенко С. Використання засобів невербальної комунікації у суб'єкт-суб'єктній взаємодії вчителя і учня. Гірська школа українських Карпат, № 15 (2016). С. 38-40.
2. Дубогай О. Навчання учнів початкової школи в системі здоров'язбереження засобами освітнорухової методики. Технології навчання фізичної культури, 2015, С. 69-74.
3. Козубовська І. В., Повідайчик О. С. Короткий тлумачний словник психолого-педагогічних термінів. Ужгород, 2021, 41с.
4. Крившенко Л. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів засобами невербального спілкування. Теорія та методика дошкільної і початкової освіти в сучасному інноваційному просторі: [монографія] / за заг. ред. О. В. Лобової, С. М. Кондратюк. Суми : ФОР Цьома С. П., 2021. 362 с.
5. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / За ред. Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги XXI, 2006. 496 с.
6. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році в початковій школі в умовах воєнного часу. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozrobleno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-u-20212022-navchalnomu-roci-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-voennogo-chasu>.
7. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОР Усатенко Г. В., 2021. 80 с.
8. Щекотиліна Н. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Одеса, 2019. 260 с.